

Traaginen ironia neuvostorunoudessa¹

S e r g e i Z a v j a l o v

Jako viralliseen ja epäviralliseen on yleisesti hyväksytty näkökulma venäläiseen 1900-luvun jälkipuoliskon runouteen. Samaten vakiintuneeksi on muodostunut tulkinta nimenomaan epävirallisen runouden ajankohtaisuudesta ajallemme (Kukulin 2001, 435-439).

Pyrkimättä kyseenalaistamaan tätä näkökulmaa on hyvä muistaa, että yllä esitetty näkemys sisältää jaon hopeakauden runoilijoihin eli niihin, jotka aloittivat tuotantonsa nk. hopeakautena ennen neuvostoaikaa ja jotka olivat oppositiiossa neuvostovaltaan nähden (esim. Ahmatova, Mandelštam, Pasternak) – ja runoilijoihin, jotka aloittivat vasta neuvostokautena, mutta kuitenkin olivat neuvostovaltaa vastaan. Ennen neuvostokautta syntyneessä sukupolvessa heitä on vain muutama (yhtäältä mm. Oboldujev, Vaginov, Jegunov, Tarkovski, toisaalta OBERIU-jäsenet ja Satunovski), vallankumouksen ja sodan välisenä aikana syntyneessä sukupolvessa kymmeniä (Holinista Brodskyyin), ja sodan jälkeen syntyneessä sukupolvessa satoja.

Tämä hiukan mytologinen käsitys kelpaa yleiselle mielipiteelle, mutta se tuskin tyydyttää tutkijaa. Ennen kaikkea siksi, että se ei huomioi neuvostorunoutta tai neuvostolaisuutta² (*sovetskost*) ylipäänsä. Ja näin päädytään neuvostorunouden kuvaukseen (Galkovski 2002), jonka kanssa valheellisuudessa ja röyhkeydessä kilpailee vain NKP:n keskuskomitean ideologi-

nen osasto tai toveri M.A. Suslov, joka nimettiin kahdesti sosialistisen työn sankariksi.

On vaikea unohtaa neuvostorunouteen kohdistettua välinpitämättömyyttä ja ylimielisyyttä. Itse neuvostolaisuus ei puhunut yksityisestä, mikä olisi tietysti olennaista nykylukijalle, vaan yleisestä, siitä mikä oli silloiselle legitimoinnille olennaista. Esimerkiksi neuvostoerotiikan kirkkaimman mestarin Stepan Štšipatševin runokirjat syntyivät pyrkimyksestä peittää siveettömyydet, joissa kuvataan rakkauskohtauksia asuntoloissa, kommunalkoissa tai kollektiivisissa hotellihuoneissa. Ennen kuin tavallinen lukija voi selata kirjaa löytääkseen rivot kohtaukset, hän joutuu pidättelemään oksennustaan läpi karkeiden Lenin-Stalin -runojen, puolueylistysten ja lapsuuskatkelmien. Hän joutuu kestäämään työn sankaruuden ylistyksiä sekä kertomuksen pioneeri Pavlik Morozovista³.

Tämän päivän lukijalta odotetaan neuvostorunouden sisällön kääntämistä nykykielelle. Sen lisäksi satoja tekijöitä pitäisi lukea perusteellisesti uudelleen uusista lähtökohdista. Nykylukijan näkökulmasta kirjailijat poikkeavat toisistaan, mutta antologioita ei pidä käyttää, ei myöskään viimeisimpiä koottuja laitoksia. Vähitellen oksennusrefleksi helpottaa, ja lukija löytää itsensä varsin viehättävästä, eriskummallisesta maailmasta.

Hän alkaa ymmärtää, milloin kyse on virallista näkemystä myötäilevästä kirjallisuudesta⁴, milloin taas valtavirrasta, joka heijastelee sukupolvelle tyypillisiä mielialoja⁵. Tämän kirjallisuuden tyylihitit rinnastuvat 1800-luvun

romansseihin, joita taas kukaan ei ryhtyisi arvioimaan silkkana runoutena, mutta joista kuitenkin tuli aikakautensa symboleita, ja joissa on oma totuutensa. Tuo totuus sijaitsee jossain yhteiskunnassa hyväksytyin rajalla tai sen toisella puolen. Se voi olla luonteeltaan liberaali (Jevgeni Jevtušenko), avantgardistinen (Andrei Voznesenski), suurvalta-venäläinen (Juri Kuznetsov) tai myös aikakauden kielen mukaisesti viittä vaille ”kansallisen-vapautusmielinen” (Rasul Gamzatov)⁶.

Mutta samalla kun tunkeudumme neuvostolaiseen konstitikkaaseen kontekstiin, alamme tunnistaa piirteitä siitä runoudesta, jota me olimme pitäneet ”omanamme”. Tai pikemminkin alamme erottaa neuvostolaisia piirteitä siinä runoudessa, johon olemme kasvaneet. Esimerkiksi käy epäilyttävän usein ilmestyvä *me* Ahmatovan runoudessa. Tämä ei koske ainoastaan hänen ”onnellista” (1941-45) ja ”onnetonta” (1949-53) romanssiaan vallanpitäjien kanssa, vaan se näkyi myös hänen myöhemmissä runoissaan.⁷ Samaten löydämme sisäänkirjoitetut ohjeet Pasternakilta ja Zabolotskilta (”Kuuluisuus on rumaa”; ”Älä anna sielun laiskotella”). Vastoin yleismaailmallista pyrkimystä kohti yksityistä ilmaisua löydämme subjektin profeetallisia piirteitä⁸. Lopulta tulemme Brodskyn ensimmäisten runojen neuvostolaisiin painotuksiin, jotka näkyvät niin sanastossa⁹ kuin (anti)komsomolilaisessa nuoruuden innossa¹⁰ sekä tiettyjen juonellisten keinojen (ja itse juonen) käytössä.¹¹

Kysymys sinänsä ovat klassikoiden runot, joissa ylistetään puoluetta ja sen johtajia (Mandelštamin *Oodi*, Zabolotskin *Gorin sinfonia*, Pasternakin *Taiteilija*, Ahmatovan runokokoelma *Kunnia rauhalle*). Juuri näissä voidaankin havaita tietty enemmän tai vähemmän selkeä raja, jos ylipäättään mitään rajoja on olemassa. Valtakulttuuri pitää kahta ensin mainittua tekelettä vihamielisinä ja heittää tekijät tyrnäköön, mutta ei huomaa kolmatta ja neljännän julkaisee *Ogonjokin* juhlanumerossa.

Mandelštamilla on liikaa subjektia (”minä ottaisin hiilen, minä piirtelisin ilman, minä löydän isän ilmeen sen kasvoilta”): mikä sinä

olet olevinasi, ketä kiinnostaa sinun luomisen tuskasi? Zabolotskilla taas on liikaa älyllistä kuonaa (”Miten hän katsoi taivaisten valtavaa kupolia / Miten silitti puhvelia”) – missä on herooinen kanonisointi? Pasternakin virallisesti kelvolliset runot (”Niinä eron päivinä / Muinaisen kiviseinän takana / Ei elä ihminen vaan teko: / Ele maapallon kokoinen.”) hukkuvat kumisevaan retoriikkaan, jolla ei ole mitään tekemistä itse asian kanssa. Sen sijaan Ahmatovan tapaus on ihanteellinen. Mikään ei häiritse lukijaa. Kuka hyvänsä voi toistaa nämä säkeet omissa nimissään. Tärkeimmät sanat on mainittu (”Hän pelasti meistä jokaisen kauhealta kuolemalta”, ”*Me* tulimme / Sanomaan – missä Stalin, siellä vapaus / Maan rauha ja suuruus!”).

Tässä törmäämme 70-vuotisen lokakuulaisuuden perusongelmaan. Syntyi erityinen sivilisaatiotyyppi, jolla on selkeä sankarillinen lähtökohta ja joka kertoo kovin vähän itsestään noudattaen tiukasti etikettiä. Tämä tyyppi luo oman logiikkansa ja oman arkaaisen runoutensa, joka täytyy oppia tuntemaan samoin kuin opimme tuntemaan arkaaisen eepoksen tai neoliittisen kauden kuvanveiston. Ongelma on siinä, että arkaainen tajunta on harhaanjohtavasti puettu neuvostorunoudessa modernisoituun asuun. Neuvostokirjallisuus kokee itsensä venäläisen klassisen kirjallisuuden perilliseksi, kun se tosi asiassa on kansanrunouden perillinen. Juuri siksihän neuvostolaulut elävät edelleen – paitsi ”suuren tyylin” (1937-1953) edustajat, myös aikaisemmat ja myöhemmät, mikä on erityisen tärkeää orgaanisuuden ymmärtämiseksi. Sanalla sanoen, ei Puškin eikä Nekrasov, vaan Trofim Rjabinin ja Marfa Krjukova.¹² Tässä on nähdäkseni tärkein syy siihen, miksi nykylukijan esteettiset käsitykset ja neuvostorunous eivät kohtaa. Nykylukija on periaatteessa valmis hyväksymään mitä hyvänsä, mutta sen täytyy kuitenkin olla ilmaistu hänen omalla kielellään. Tässä mielessä neuvostorunous ei ollut riittävän *tyylikästä*. Sen tekijät eivät olleet järin omaperäisiä, vaan yrittivät jäljitellä Puškinia.

Miten ja milloin neuvostorunous sai nämä erityispiirteensä? Alussa (komsomolilainen kausi

eli aika ennen *suurta terroria*, noin vuotta 1934) se ei ollut riittävän ”toinen”, vaan oli helposti liitettävissä laajalle levinneisiin kansainvälisiin suuntauksiin (ekspressionismiin, jälkiromantiikkaan)¹³. Lopussa (venytetty 60-lukulaisuus) itse yhteiskunta kadotti sankarillisen lähtökohdan, ja yleisinhimillinen arvomaailma sai liian konkreettisia kaikuja.

Vaikuttaa siltä, että neuvostolaisuuden ajautuminen yhteiskunnan reservaattiin 1930-luvun puolivälissä johtuu ennen kaikkea vasemman sivustan – niin poliittisen kuin esteettisen – yleisestä heikkoudesta. Ranskalaisista klassikoista yksi (Zola) osoittautuu dreyfusilaisten symboliksi, toinen (France) hyväksyy kuolinvuoteellaan lokakuun vallankumouksen, kolmas (Gide) on kommunistisen puolueen jäsen, neljäs (Rolland) käy läheistä kirjeenvaihtoa Stalinin kanssa. Sen sijaan venäläisissä kirjallisuuspiireissä, 1910-luvun valtavirrassa vain Gorki jakaa aikakautensa vasemmistolaiset mielialat, kun taas Tšehov ei näe ongelmaa yhteistyössä ja ystävyydessä Suvorinin kanssa. Bunin (*Katumuksen päivät*) siteeraa myötätuntoisesti juutalaisvastaisia kaskuja, Merežkovski ajautuu aina Mussolinin asiakkaaksi ja Hitlerin ylistyspuheisiin.¹⁴

Tällaisten poliittisten virtausten vallitessa kirjailijain keskuudessa vasen sivusta jää peittämättä, ja vähitellen sen korvaavat marginaaliset ilmiöt tai – mikä pahempaa – seikkailijat ja opportunistit.¹⁵ Marginaalikirjailijoiden häilyvän hegemonian katkaisee suuren terrorin aika, kun taas opportunistien aika samaistaa kirjailijat paitsi kirjallisuuteen ja ideologiaan, myös valtionaltaan. Näiden uusvasemmistolaisten esteettiset intohimot ovat myös äärimmäisen perinteisiä: oikeastaan voidaan sanoa, että he olivat samanaikaisesti uusioikeistolaisia.

Mielenkiintoista olisi verrata kirjallisuuden tilannetta akateemiseen musiikkiin, joka edellyttää pitkälle vietyä ammatillista kouluttautumista. Tässä suhteessa yleiskuvan ovat määritelleet – huolimatta lausunnoista tyyliin ”meteliä eikä musiikkia” – lähtöjään vasemmistolaiset Proko-

fjev ja Šostakovits¹⁶, eivät Serafim Tulikov tai Anatoli Novikov.

Neuvostorunous näyttää kaipaavan lukijalta yhtä paljon ponnisteluja kuin islantilaiset tai jakutialaiset kansanrunot. Kyse on kuolleen kulttuurin muistomerkeistä, joissa rituaalisten eleiden, nöyryyden etiketin kielikuvien ja valtavien ylimääräisten koristeiden läpi voi vaivannäöllä kuulla inhimilliset lähtökohdat, päätellä erittäin tarkkaan peiteltyjä traumaattisen kokemuksen jättämiä jälkiä. Esimerkki olkoon mordvalainen runoilija Ljudmila Tatjanitševa, jolla on runo iskutyömaalle hylätystä naisesta, joka ei mennyt naimisiin eikä koskaan päässyt toteutumaan naisena. Kysymykseen, onko hänellä lapsia, hän vastasi: ”He kuolivat sodassa”.

Tässä ei ole kyse 1960-luvulla kehittyneestä vihjeiden taiteesta (*iskusstvo namjokov*), vaan juuri päinvastaisesta sankarillisen vaikenemisen taiteesta – vaietaan siitä, minkä vain toiset sankarit voivat ymmärtää. Kohtalolla varustetut neuvostorunoilijat, kuten esimerkiksi Jaroslav Smeljakov tai Olga Berggolts, kokivat *vihjailun* joka suhteessa häpeälliseksi ja alhaiseksi. Samalla tavallinen lukija ei luultavasti ymmärrä, mistä on kyse¹⁷. Johdonmukaista, ajattelee lukija, joka on käynyt läpi kaikki kohtalon mukanaan tuomat käänteet yhdessä tekijän kanssa. Ja kun tuollainen lukija poistuu, sulkeutuu kirjallisuus.

Vuonna 1955, vähän ennen laivaston juhlapäivää Sevastopolin satamassa, Mustanmeren laivaston päätukikohdassa räjähti ja sotalaiva ”Novorossijsk” upposi selittämättömästi syystä. Sankarillisen käyttäytymisen säännöt estivät pelastamasta sen miehistöä. Noin 1000 miestä kuoli. Samat säännöt eivät vain estäneet pohdimasta tapahtunutta julkisesti, vaan kielsivät ylipäänsä asiasta tiedottamisen. Ainoa ele, jonka etiketti salli, olivat mustat merimiesten käsineet valkoisten asemesta, kun nämä marssivat juhlapäivänä Nahimovin torilla. Mahtaako nykylukija olla valmis vilkuilemaan siellä täällä ilmaantuvia mustia sormikkaita neuvostorunouden sivuilla?

Venäjältä suomentanut Tomi Huttunen

Viitteet

- 1 Artikkelin on ilmestynyt venäjäksi *Novoje literaturnoje obozrenije* -lehdessä nro 59 (2003).
- 2 Kyseisen neuvostolaisuuden tulkinta rajoittuu yleensä jonkinlaiseen torjuntareaktioon.
- 3 Hittien joukkoon pääsi pioneerin opetus: Kun hui-vin kiedot, / pidä siitä huoli: / sehän on meidän lippumme / punainen puoli.
- 4 Nikolai Gribatševin *Net, maltšiki!* tai Anatoli Sofronovin Onegin-mittaan tehty runoromaani *V glub vremeni*.
- 5 Esim. sotakirjailijat Mihail Lukoninista ja Sergei Narovtšatovista Konstantin Vanšenkiniin tai Jevgeni Vinokuroviin.
- 6 Kun hänen runostaan ”Žuravli” tuli hitti Naum Grebnevin käännöksenä, siitä oli tarkoituksella riisuttu kaksimielisyys. Nyt tuo ensireaktio lue-taan epämääräisen ajan sotajohtajan suremisena, kyse voi olla yhtä lailla imaami Šamilista kuin kenraali Dudajevista.
- 7 Kyllä, meitä varten on tämä lika kalosseissa, / Kyllä, meitä varten on tämä narske hampaissa. / Ja me alennumme, sotkemme, murenemme / Tuo missään sekoittamattomien tomu. (”Rodnaja zemlja”, 1961.) Nykylukijan silmissä nämä säkeet saattavat saada miltei parodisia piirteitä. Ks. Brodskyn nuoruudenruno: ”Meitä viehät-tävät läskipoimut / äitimme kaulalla” (”Stihi o prijatii mira”, 1958).
- 8 ”Minä tunnen alut ja loput, / Ja elämän lopun jälkeen, ja jotain, / Josta nyt mieluummin vai-kenen” (”Severnyje elegii”, 1945).
- 9 ”Ja tulkoot maan päälle auringonlaskut, / Ja tulkoot maan päälle auringonnousut. / Lannoittavat sen sotilaat. / Hyväksyvät sen runoilijat.” (”Piligrim-y”, 1958.)
- 10 ”Eespäin - eespäin, isänmaani mun, / minne meitä ajavat urheat varkaat, / minne meitä ajaa joukko pahoja aatteita / ja kuoro aivovammaisten joh-tajain...” (”Šestvije”, 1961).
- 11 Fasistien tuomitsema Federico Garcia Lorca (”Opredelenije poezii”, 1959) poltettiin rovi-olla, kuten nykyään sanottaisiin ”uskonnollisen ääri liikkeen toimesta”; Miguel Servet (”Stihi ob ispantse Miguele Servete...”, 1959). Erityisen huomion arvoista on monien nuoruuden ajan runojen poistaminen koottujen runoteosten toisesta painoksesta (osat 1-7, 2001), vrt. ensim-mäiseen painokseen (osat 1-4, 1992-95).
- 12 Krjukovan bylinat Leninistä ja Stalinista, tšeljuskinilaisista ja Hasan-järven taisteluista ovat nähdäkseen juuri niitä kirjallisia muisto-merkkejä, joita 1900-luvun venäläisen kirjalli-suuden prosessien ymmärtäminen edellyttää.
- 13 Juuri tämän vuoksi Majakovskin ylistyslaulut näyt-tävät neuvostokontekstissa tavallaan vierailta ja ulkopuolisilta.
- 14 Muistutan vielä, että puhe on vain elämänsä aikana kanonisoiduista kirjailijoista, jotka aikalaisten silmissä antavat persoonan kansalliselle kirjalli-suudelle.
- 15 Mainittakoon heistä ikänsä puolesta vanhimmat: Vasili Lebedev-Kumatš (1898), Aleksei Surkov (1899), Stepan Štšipatšev (1899), Aleksandr Tšurkin (1903), Jakov Švedov (1905).
- 16 Ei ole syytä liioitella näiden säveltäjien kuulumat-tomuutta neuvostokehukseen. Puolueen taholta osoitettuun kritiikkiin Prokofjev vastasi oop-peralla *Kertomus todellisesta ihmisestä*, jonka oratoriot oli tehty Jevgeni Dolmatovskin tekstiin *Kertomus metsästä*, Šostakovitš taas teoksellaan *Isänmaamme yllä paistaa aurinko*.
- 17 Voiko seuraavasta ymmärtää mitään, vaikka runo onkin kouluesimerkki: ”Rakastan Sinua uudella rakkautella, / katkeralla, kaiken sallivalla, elävällä, / Isänmaani orjantappurakruunussa, / tumma sateenkaari yllä pään” (Olga Berggolts, 1941).

Kirjallisuus

- Galkovski, D. (2002), *Utkoretš*. Pskov.
Kukulin, I. (2001), Proryv k nevozmožnoi svjazi. *Novoje literaturnoje obozrenije*, 50, 435-439.